

Unde concludemus, hanc impietatem & deliria non ira ſtolidæ plebis fuiſſe propria, quin etiam maximorum hominum animos occupaverint, fuiſſeque pro axiomatis religionum, & primis, ut ajunt, principiis habita, quæ ſola in florentiſſima Regna & imperia admittentur. Prætereò eorum numerum, qui contra ſentebant per exitum fuiſſe, minimæque auctoritatis ſtatuumus neceſſe eſt, qui tam exercendæ impietatis curſum liſterent: vel certè peritullibus illis erant perſimiles, qui in nefarium legitimi principis ſui deſpectum, iniquis alienarum poſſeſſionum invaloris obſequiis ſeſe addicunt. Hæc tam ſtupenda cæcitas ex iis iterum apparebit, quæ i. cap. lib. ſequentis referimus.



LIBER TERTIUS. DE HONORIBUS, QUOS ETHNICI DIIS SUIS EXHIBEBANT.

P R Æ F A T I O.

DEi dignatio, quæ voluit illuſtrati ſumus, obligationem neceſſario importat, honorem ipſi, cultumque ſupremum aſſerendi, cum honorem aliis debitum ex merito & dignitate, quæ aſſerri eminent, metiamur: eſtque virtutis illius effectus, quæ inter morales excellentiſſima, Religio à Theologis appellatur; cum ex aliis virtutibus omnibus alia ſit nulla, quæ actionem tam juſtam, tamque ſancſtam præcipiat ut Religio.

ſi ſubmiſſione & depreſſione externâ Deus adoratur, tu ſupreme & abſolutæ auctoritatis ſignum.

nâm, quam eum in nos obtinere proſitemur: ita per orationem ad eum velut auctorem ſontemque omnis boni recurrimus: ita laudes ejus prædicamus, & merita extollimus: ita ab omni hominum memoria decreta ipſi ſacrificia, velut primo principio, ultimoque fini rerum omnium creatarum, & ſupremo vitæ neciſſique Domino. Ita in hunc etiam finem templa illi conſecrantur, eriguntur aræ, feſta celebrantur, ut præcipua hominis occupatio, in actionibus, ad ejus gloriam tendentibus, præcipuo ſtudio verſetur: ab hac demùm religionis virtute ſamulorum Dei procedit devotio, quæ fervorem & alacritatem in rebus ad eum pertinentibus ſuppeditat.

Poſteaquam Demones totum terrarum orbem ſuâ Tyrannide oppreſſerant, proſcriptâ peniſſique extinctâ veri Numinis cognitione, & ſe ipſos, ſtatuasque ſuas Divinis colendas honoribus propoſuerunt; religionis jura omnia & prærogativas uſurparunt.

Nam vota preceſſeque, ſeu publica, ſeu private ad eos dirigebantur; templa illis & altaria dedicabantur; feſta & ſacrificia, ludii publici, alii que ritus ejuſmodi in eorum honorem inſtituebantur, ut hoc ultimo libro oſtendemus, quæ hoc opusculum abſolvemus.

DE HONORIBUS QUOS ETHNICI DIIS SUIS EXHIBEBANT.

CAPUT PRIMUM.

De statuis quæ Diis consecrabantur.

Quia præclarissimæ potes eximiaque corporis & animi decora hominum neminem inevitabili moriendi necessitate exire potuerunt, & tempus mortales omnes perpetua oblivione sepelias ad imagines & statuas confugimus, quibus eos nobis ad oculos per petuò proponimus, omnique tradimus posteritati in æterna nepotum recordatione victuros, & quodammodo sui ipsorum superstitres.

Ita laudabili Majorum instituto in verâ Jeshu Christi Ecclesia conuetudo continet. Servatorem nostrum per imagines & signa nobis representandi, ut & sacro hoc spectaculo cogitationes à terrenis ad cœlestia convertamus, & in his veluti in aperto codice, rudis populus vitæ ejus & mortis mysteria legat, condiscatque.

Istæ imagines, vel statuae sunt profectò gravissima honoris testimonia, sine cultu & veneratione prosequenda, ob eam quàm habent cum suis prototypis similitudinem, quamvis omnis ille cultus, quem illis exhibemus, ad personas, quæ representantur, ex intentione referatur.

Ethnici verò statuas Diis suis exhibentes, duplex enorme sacrilegium commitebant: alterum, quòd præter Deum verum hoc supremo cultu unicè adorandum, complures alios agnoscerent. Alterum, quòd has eadem statuas pro Diis haberent manuum suarum opera in Idola convertentes. Hoc enim singulariter observandum est, Idola, si propriè loqui velimus, rerum verarum non esse imagines, sed

vel

vel ficta Numina; vel certè sic accipit, quasi forent Numina. Et hæc causa est, cur Apostolus: Idolum vocaverit Nichilum: quod de Sanctorum imaginibus diei nequaquam potest, cum personas verè subsistentes representent.

Adde Idola ab Ethnicis verè & propriè adorata esse, ut Numina, neque rudis tantum plebeculæ hunc abutimur fuisse, licet ex sapientioribus nonnulli eorum falsitatem ac inanitatem probè agnoscerent, ut sub finem lib. præcedentis ostendimus. Hoc ipsum in variis Scripturæ locis ipsius æternæ veritatis Oraculo testatum legimus, ut cap. 13. & 14. Sapientiar, & in Psalmis, ubi Regius vatès gravissimo sententiarum pondere exprobrat Idololatrias, quòd manuum suarum adoret opera, quæ cum oculis habeant, aliaque corporis organa, nullam tamen possint vitalem actionem producere. Eandem sententiam clarissimis verbis comprobantur ex divinis Prophetis alii quamplurimi: idemque singulariter expressum in Prophetia Baruc, cap. 16. ubi Propheta variis argumentis probare nititur, Idola Ethnicorum Deos non esse, ut gentem suam impio eorum cultu abstraheret. Ita Rex Babylonis, & omnes ex ejus aula Proceres, Deos suos aureos & argenteos deprædicabant, ut ait Daniël cap. 5. & hunc Prophetam ad Belum suum adorandum compellere conabantur. Atque ob eandem causam gentium Apostolus eorum, vanitatem suis in epistolis toties explodit, variisque adducit rationes: ut filii ab ipso receter in Christo geniti gratiam illam inæstimabilem agnoscat, quæ ab Idololorum mitorum, & vitæ sensuumque experium, cultu, ad agnitionem Dei veri & vivi traducti fuerant.

Bellarminus in quarta controversiarum Tomi secundi lib. 2. cap. 13. ostendit à SS. nascentis Ecclesiæ Patribus nihil frequentius Idololatrias objectum & exprobratum esse, quam maximam Deorum, quos colabant partem, non esse nisi muta ex marmore vel metallo simulacra, quod ipsum Arnobius; ab illis superstitionibus ad Christi Ecclesiam conversus; uti & alii, vitæ sanctitatem, & rebus sapienissimè scriptis gestisque celebres, palam ingenue stæbantur.

Ipse Trismegistus, teste D. Augustino, Idolis sacrificia offerri debere credit, vel ad beneficia impetranda, vel avercenda mala. P. streimo hoc absolute definiti Concilium Tridentinum, sess. 25 ubi disertis verbis pronuntiat, Ethnicos spes suas in Idolis collocasse, & divinitatem in illis agnovisse.

Hæc obiter annotare placuit ut hanc doctrinam Calvino opponerem, qui contrarium docet, ut Catholicos imaginum Jesu Christi cultores idololatriæ accuter, supponens Idola ab Ethnicis, velur nuda Deorum suorum signa considerata fuisse, non autem proprie ut Deos adorata.

Hoc loco celeberrima Antiquitatis Idola referre potuissem, qualia erant Colossus Rhodiorum, Diana Ephesiorum, Atheniensium Minerva, in cuius clypeo suam artificem imaginem tanto artificio expresserat, ut nemo delere posset aut divellere, qui totam statuam non immineret. Sed huiusmodi multa facio, quæ curiosus Lector in aliis libris suis descripta reperiet.

CAPUT II.

De Templis sacrarum Deorum.

Celebrabantur olim omnium sermonibus septem diversa opera, quæ septem mundi miracula dicebantur: primum fuit n. centum Babylonis structura, & horri peniles, quæ Semiramis condidit, trecentis hominum millibus in dies per annos aliquot desudantibus. Alterum erat in Aegypti labyrinthus, descriptus ab Herodoto, ubi præter alia admiranda, sedem amplissimam magnificentissimamque palatia totidem Regni provinciarum respondentia viscebantur, opus autem universum tot variis se abeuntium, redeuntiumque decursibus, ambagibusque perplexum erat ut exitum inde reperire nemo posset. Ab hoc prototypo illius labyrinthi ideam desumpsit Dædalus quem in Creta Insula construxit. Tertium faciebant etiam in Aegypto magnitudinis prodigiosa Pyramides, quarum una sexcentorum hominum

minum millium assidue per annos viginti desudantium opus fuit, ut communiter dicebatur.

Mausolus Cariae Regi mortuo Artemisia uxor sepulchrum tantæ operis magnificentia extruxit, ut inter septem orbis miracula fuerit numeratum. Ab huius autem operis similitudine sepulchra omnia sumptuosiora, Mausolea sunt appellata. Hunc Regem tam ferventi amore profecuta est uxor Artemisia, ut ejus fato perfuncti cineres vino permistos traxerat ebibisse, ut eos in corde suo tumularet.

Colossus Rhodius, de quo ante meminimus, locum etiam inter hæc miracula obtinebat.

Statua Jovis Olympii sexto loco numerabatur, quæ, teste Pausaniâ, ex auro & ebore à Phidia in tantam magnitudinem elaborata est, ut nisi in sede fuisset collocata, longè supra templi fornice, ut refert Strabo, eminuisset.

Sed inter hæc opera, quæ tantam sui admirationem omnibus concitabant templum Ephesium, Dianæ consecratum profusè erat incomparabile. Plinius lib. 36. Historiarum cap. 14. scribit, ejus longitudinem, quinque & viginti supra quadringentos passus, altitudinem verò viginti ducentos excessisse. In eo centum viginti columnæ fuerunt, singulæ à singulis Regibus factæ, qui hoc opus, singulare pietatis & magnificentia monumentum esse voluerunt: ita ut Asia universa in hoc opus conspirante, tandem post ducentorum annorum laborem steterit absolutum.

Idem erat, initâ proportionem, in aliis per orbem templis admirandum. Et ne sigillatim omnia commemorare debeam, sat erit si dixerò, Reges & populos in hoc ferè solum opes omnes & industriam convertisse; ut alia atque alia exruerent.

In templis tria ut plurimum altaria viscebantur. Primum in primo statim limine occurrebat, ubi victimæ immolabantur. Alterum circa medium: tertium in extrema parte, quod modò *Adytum* vel *Sacrorium*, modò *Secreta* aut *Penetralia* appellabant, in quibus sola ferè Aromata alique odores adolebantur.

Ibidem structi lecti, & posita pulvinaria, longo ordine

Videbantur, quæ vocabantur *Lactiferia*, sive ut usui essent sedentibus, sive ut ibi convivia Diis pararentur. Qui huic Cæremonix præerant, *Epulanes* dicti, mensis accumbabant: & quia Diis illi vitæ profusus sensumque omnium expertes erant, ut ique nec edere poterant, nec bibere, ut Daniël Regi Babylonix de Belo ostendit: ita omnis iste ciborum & lantiarum apparatus, impis illis Parasitis cedebat, qui ex cibis, Diis ligneis & lapideis a ppositis, gulam egregie saginabant.

CAPUT III.

De Sacrificiis Ethnicorum.

Dæmones, veri Dei gloriam præ invidia non ferentes, nec frugibus terræ, nec omnigenis animalibus, quæ sibi passim in sacrificium offerebantur, haud acquiescentes, ut sunt ad omnem crudelitatem esseri, vivorum etiam hominum victimis se coli voluerunt.

Huius exemplum habemus in Virgilio, qui ab *Ainea* in gratiam Pallantis, Diis inferorum octo milites genere illustres sacrificatos esse memorat, quos ex hostiis captivos fecerat. Mos hic fuit non Romanorum modò, sed omnium totius orbis nationum; & pueri Diis Penatibus passim immolabantur, ut hoc impissimæ pietatis genere familiæ salutem & incolumitatem stabilirent. Taurici Scythiæ populi nefandâ hospitum immolatione Dianam suam propitiabant, ut in Orellis & Iphigeniæ historia meminimus. Baccus aram habebat in Arcadia, ut i tenelle virgines flagris lacerabantur: & quod inhumanitatis genus ad versus liberos Lacedæmomi exercebant in honorem Mercurii. Teutones & Cimbrî homines non sacrificabant prius, quam inaudivis eos supplicis laniassent. Alii viros senio graves præ cæteris eligebant, quibus ut se expedirent, quod jam viderentur ad omnia inutilis, ut Deorum gratiam inirent, in aquas devolvebant, unde *Senes Depontani* vocabantur.

Hyperborei lautis epulis cum amicis saginatos, & floribus

bus redimitos ex prærupto monte in subiectum mare præcipites agebant. Cæsar in suis commentariis de Antiquis Gallis refert, solitos aliquando fuisse itauum ex falce enormis magnitudinis erigere, quam vivis completam hominibus ante sua Idola accendebant. Alexander Aristoteli cuiusdam meminit, qui in unico sacrificio homines trecentos jugulavit.

Plurimi proptis liberis non parcebant, quod erat propè quotidianum inter Ægyptios & Palæstinos. Hoc probrum Israëlitis per varia loca Scripturæ sacræ Deus improperabat, qui detestandâ hæc consuetudine Ethnicos imitabantur liberos suos per duos ignes tam diu traduentes, donec abirent in cineres, vel Idolo, ex ære concavo, igne rubenti, quod *Moloch* dicebatur, concludentes: in quo dum lentis ignibus consumebantur, inflabantur interim buccinæ, & tympana reboabant, ne miserorum ejulatus exaudirentur, unde loco nomen *Tophet*, id est Tympanum, inditum. Ad ipsos ad eò Reges Achaz & Manassén hæc pervasit impietas. Hinc facile colligemus, quantum sese homines à Dæmonibus exæcari permiserint, ut tantam barbariem non reformidarent, cui jura naturæ & humanitatis omnia reclamant. Ut itaceam quot memorat, Drexelius, Mexicanos à Dæmonibus coactos fuisse viginti millia cordium ex vivis totidem puerorum pectoribus excisorum in annos singulos sacrificare.

Jam verò non minor erat in sacrificiis, quæ pro defunctis fiebant, immanitas. Nam a plurimis populis hæc lex inviolabiliter servabatur, ut in omnibus hominum genere & dignitate illustrium funeribus, in mactarentur, qui ut fuerant vivis gratissimi, ita obsequium aliquod in altera vita de mortuis præstituri credebantur.

Alii quot ex hostibus cepèrant, jugulabant, ut author est Virgilius: & meminit Achillis Horatius, qui Troianos duodecim Patroclo amico suo immolavit. Famofus ille Gladiator Spartacus, qui ex collectis mancipiis iusto exercitu comparato Romanos ausus est laceffere, trecentos in bello captos coëgit mutuis esse vulneribus condere, in

Ducis alicujus honorem, quem in prælio amiserat, ut ira Deorum ipsi Infernalium favorem conciliaret. Hæc impiissima consuetudo ita apud Romanos invaluerat, ut si quem ex reipublicæ Proceribus aut Imperatoribus amisissent, multa Gladiatorum copia, fuso cum vitâ sanguine, eorum mortem expiare cogereetur.

Porrò diversa fuerunt sacrificiorum genera. Cùm pro terræ frugibus fiebant, victima per agro, circumductâ *Ambarvalia* dicebantur. Centenis aliquando hostiis, v.g. bobus vocabatur sacrificium, & vocabatur *Hecatombe*. Sed hæc missa faciamus, & de Cæremoniis ab eis servari solitis pauca breviter expediamus.

Primum igitur cereæ animantium species, prout erat Deus ille, cui adorabatur sacrificium, eligebantur. Mars enim, furiosa tantum & bellicosa animalia, quales Tauri, requirebat, cujusmodi offerre Jovi nequaquam liceisset. Neptunus mox tauris, mox equis placabatur. Capri Baccho reservabantur, quod soleant vineas infestare: Ceres & Juno bobus, Diana cervis, & capellis Faunus, alii alius delectabantur.

Sollicitè curabatur, ne quâ labe aut sordibus victima notaretur; debebantque antè certo ritu lustrari, uti & qui sacrificio intererant; alioqui recedendum erat: quod Præco monebat clarâ voce inclamans: *Procul este Prophani*.

Deinde libum aliquod ex frumento tosto compositum habere Sacerdos tenebatur, quod *Salsa fruges*, vel *Mola Salsa*, vel *Libum adorem* vocabatur, vel certè farinâ sale mixtâ conspergebatur victima, aliâs illegitima censebatur.

Postremo jugulatam victimam injiciebant in ignem: offerentes autem aram manu tangere debebant, preces suas cum orante Sacerdote conjungentes: igni deinde vinum affundebatur. Si *Holocæstum* esset, flammis omnia consumebantur, in aliis verò sacrificiis, pars sacerdotibus, pars etiam offerentibus servabatur.

Peracto sacrificio, circum altare Choreæ ut plurimum dicebantur, & Hymni vel Odæ in Deorum, quibus sacrificaverant, honorem concinnatæ canebantur, tribus aliquan-

aliquando partibus distinctæ, quarum prima, cùm ab Occidente versus Orientem currerent, *Strophe* dicebatur: alia, cùm ex adverso reverterentur, *Antistrophe*; tertia Epodus: àstantibus ante altare cantabatur.

Inerere qui sacrificium peragebat, suo operi diligentissimè intendere debebat, quem propterea monebat Præco clamans: *Age quod agis*; uti sub initium inclamans, *Favete linguis*, silentium ab adstantibus exposcebat.

CAPUT IV.

De Sacerdotibus Eshnicorum.

UT aliquam sacrificiis suis Majestatem conciliarent, erant perpetui Sacerdotes, id est, homines Deorum servitio singulariter addicti, quorum operâ & autoritate ritus omnes ordinabantur.

Curetes sive Corybantes, qui & Galli Phrygiæ appellabantur, Cybeles obsequiis erant destinati, ut cap. 2. lib. 1. retulimus. Erant apud Romanos Virgines Vestales, Vestæ sacris, perpetuè ignis custodiæ dicatæ, & primum institutæ à Numa Pompilio: qui volebat, ut auctor est Florus Historicus, ut quemadmodum sidera in cælo perpetuo fulgore colucent; ita & hignes custodes Imperii continuas quasi agerent excubias, ad salutem reip. conservandâ.

Præter eos, qui Lupercales ludos ab Evandro institutos celebrabant, Romulus ex quadam Acca Laurentia filios elegerat, quos, cùm pro terræ frugibus sacrificia destinabant, consulere oportebat, quorum Nepotes ob hanc causam *Fratres arvales* dicti sunt.

Plures alios Sacerdotum ordines idem Numa instituit, ut Deorum cultui majorem inde splendorem accerseret. Martis Flamines *Salii* vocabantur, eò quòd ritus suos saltando peragerent eratq; illis magni illius Ilypei, quod *Ançile* dicebant, demandata custodia, quòd fata Romanorum contineri cidebantur. Sed ut de Sacerdotum varietate pluribus abstinemus, observandum est, ut sacerdotalis dignitas

illustrior redderetur, eamdem sibi Reges quosdam honoris duxisse; eratque cetera in sacrificiis functio, quae illis solis debebatur. Et Numa veritus, ne Reges militaribus publicivae curis impliciti hoc munere perperam fungerentur, Diis singulos destinavit sacerdotibus, qui Regis obirent vices, & *Flamines* à voce *Flamen* vocabantur, ob aliqua lanæ fila, quibus caput cingere consueverant. Præterquam quod singuli *Flamines* Dei illius nomine distinguerentur, cujus sacris præerant; ut *Sacerdos Jovis Flamen Dialis*, *Martis Martialis* nuncupatur.

Qui Jovis sacra administrabat, cæteris dignitate eminebat, & solus candido insignis pileo utebatur, adhibebatque ab ornatum purpuram, quæ dicebatur *Trabea*, cujus alias usus solis Diis & Regibus, item Auguribus sacris operantibus erat permittus.

Extinctis tamen post Tarquinium Superbum Romæ Regibus, ex Sacerdotibus aliquis creatus est, qui in suis functionibus Regis titulo utebatur, ne qua forte in vulgus manerit suspicio, quasi cum Regibus religio labefacta esset; licet in sua rep. nullum amplius Regem agnoscerent.

Nec pro aris tantum & templis, sed etiam pro reipub. negotiis Sacerdotes instituti. Qui enim *Feciales* vocabantur, ad hoc solummodo serviebant, ut foederibus cum exteris nationibus sancientis præessent. Neque pacatur bellum concludi legitime poterat, nisi æquum esse ipsi declarassent. Bello autem decreto Summus Sacerdos, qui *Pater Patratus* dicebatur, ad id denuntiandum mittebatur: uti & ratis habitis pacis conditionibus, ad aram cum porco ad pedes posito procedebat, quem uno ictu conficiebat; hoc à Diis precatus, ut qui lotipium bellum suscitarent, pari fato mulcerentur.

Erant præter Sacerdotes & Arioli, sive Divinatores, quibus incumbere vel futura prædicere, vel Deorum voluntatē explorare: cum de negotio gravius suscipiendo consultabatur. Ex horum numero alios vocabant *Haruspices*, qui ex intestinorum aliorumque victimæ inspectione suas formabant conjecturas. Alios *Augures*, qui ex vanis avium actionibus

actionibus divinabant. Nec deerant in his præstigiis certitius, singulari studio observandi: Ariolum in loco sublimiori stare oportebat, & curvum manu baculum, quem *Lituum* vocabant, prætereendere: quo certum spatium, quod *Templum* dicebatur, designabat, quo involaturæ aves, dictæ *Præpeter*, eorum quæ discere intendebant, signa proderent: illas autem aves, quæ cum cantus observabatur, *Osceus* appellabant.

Plurima etiam cum Pullis instituebatur divinatio, qui si obiectum pabulum avidè arripere, ita ut pars à rostro recideret, optimi ominis augurium esse censebatur, dicebaturque *Terripavium* vel *Tripidium Solstitium*, quod esca recedente solum tangeretur. Si verò refugerent, vel esca frigidè lenèque sumerent, mali imminenti augurium credebatur. Arque hic totum illud habes, quod vel emittebat vel suscitebat exercitui quo universum Romanorum imperium nitebatur, regebaturque; nefas enim erat his inconcussis Oraculis magnum aliquid suscipere.

Paucis absolvam: Numa Pompilius, præter eos quorum meminimus Sacerdotes, Collegium octo Pontificum longe eminentioris ordinis instituit quibus & alium cum absoluta potestate præfecerat, cujus erant partes, quidquid ad Deorum cultum pertinebat, moderari, & Sybillæ Cumeæ libros, apud se depositos, asservare. Erat hæc ex earum numero Virginum, quæ inter Idololatriæ corruptionem morum innocentia conservata, cœlestis assilæ futura plurima etiam de Messie adventu, & præcipuis viæ ejus sanctissimæ mysteriis ex vero prædixerunt. Sed caligabant ad tam radiantem veritatis Solem ille noctuæ, nec arcana sub verbis latentia prius cognoverunt, quam diffusis per orbem universum Apostolis, & Evangelium prædicantibus, oculos tandem aliquando aperuerunt.

Et hæc quidem de Romanis tantum Sacerdotibus dicta sunt, iisque quos officii dignitas præ aliis ex vulgo plurimis commendabat; ex quibus colligere licebit, quantum eorum apud Grecos, aliisque mundi nationes esset numerus.

Dionodorus Siculus, Julius Cæsar in suis Commentariis,

Strabo, alique Authores multa referunt de Druidis Gallorum Sacerdotibus, quorum erat tanta crudelitas, ut ad Deorum suorum aras plerumque homines jugularent. Anno in occasum vergente solenne illis erat gummi, Jovi offerendum ex quercubus magna cum reverentia conquirere, ad quam ceremoniam omnes invitabant.

Ad illos Juvenutis institutio pertinebat, debebantque Adolescentes ad annos viginti sub eorum vivere disciplina, quod tempus impendebant ut plurimum mandandis memoriæ quibusdam versibus, facultate scribendi prorsus interdicta, nulli autem ad publica munia admovebantur, qui ab his non fuissent instituti.

Cum generalem conventum celebrabant, servabant illud, quod de Ciconiis Plinius memoriæ prodidit, ultimo venientem in frusta discerpebant, ut alios hæc se veritate diligentia admoneret; hanc autem rabidam humani sanguinis sitim, Dæmonum propriam, non in suis modò sacrificiis, sed in scholis etiam probebant: nam ut de aliis taceam, Herophilus ex illa sæce insignis, cum Anatomia artem traderet, supra septingentos homines, ad scientiæ experimentum, exenterasse vivos memoratur.

CAPUT V.

De Fæstis in honorem Deorum institutis.

Ethnicorum Fæsta cæteris superstitionibus respondebant, in quibus usitate ceremoniæ ea plerumque representabant, quæ Deorum erant propria, quemadmodum in prioribus libris notavimus, cum de fæstis Cybeles, Bacchi aliorumque ageremus. In fæstis Cereris consecratis hæc illuc eum ardentibus facibus discurrebatur, quia, ut aiebant, Ceres raptam Proserpinam siliam requirens, totum orbem hoc ritu fuerat pervagata. Hæc solemnia instituerant Eleusini Græciæ Atticæ populi, ad quæ celebranda solæ mulieres admixta mille flagitia quæ celebranda solæ mulieres admixta mille flagitia quæ celebranda solæ mulieres admixta mille flagitia propudiosè perpetrabant. Quòd autem Ceres consilium suum

suum nemini aperuisset, nisi postquam de siliâ certiora nuncia accepisset, nefas erat, quæ inter sacra in templo acciderant, illi mortalium revelare.

Pudor ea referre prohibet, quæ Romanæ Matronæ in fæstis Veneri & Priapo sacris admittere non erubescabant. Pallas Dea militaris ejusmodi fæstis delectabatur, in quibus certarum Regionum Virgines inter se mutuò præliari non sine sanguine cogebantur.

Lupercalia Romæ agebantur, Lupercis Sacerdotibus nudis per urbem cursitantibus, & caprinas pelles præferentibus; quòd Romani sui olim pecora à latronibus, eos persequendo, recepissent; cum interea Pani Sacrificium offerretur à Lupercis, qui à Lupercali, ubi templum Pani erectum fuerat, hoc nomen accepere.

Saturnalia, in honorem Saturni Romæ instituta Mense Decembri ad multos dies peragebantur, inter quæ mutata tanquam sorte famuli dominis imperantur, & ultro citroque munera mitebantur, non sine magna præfusione, & rerum omnium perturbatione.

Græci ejusmodi sacris erant addictissimi, Athenienses præsertim Panathenæis Minervæ Sacris, ut Eleusinos aliosque innumeros præteream.

Apis, sive Serapis, Ægyptiorum Deus, miris etiam fæstis colebatur. Bos erat certis quibusdam insignis motis, quem certos etiam excedere vitæ annos non oportebat. Quibus explicitis aquis demergebant, magnoque plangebant lactu: invento autem alio priori simili, publicè omnium lætitiâ ludè & convivia celebrabantur.

Ita & aliæ nationes in honorem Deorum sibi proprium, quos *Indigetes* vocabant, sua etiam fæsta consecrabant, quorum autem memoria, ob res præclare gestas per Apotheosim divinis honoribus consecrabatur, etiam *Indigetes* dicebantur, quasi rei nullius indigi.

Et Apotheos quidem erant certi ritus à Romanis instituti, quibus Imperatores suos in Deorum numerum referebant. Rosinus ex Aëtrodiano hunc nobis ritum sic descripsit; Corpore de mortui Cæsaris, ait ille, more aliorum se-

pulto, ejus ex cera effigies in eburneo thalamo magnificè exornato per palatii foribus locabatur: illuc per dies septem Medici frequentes in visabant, agebantque circa statum omnia, quasi ipsi Imperator æger decumberet: lectus interea primariè ex Senatu & Nobilitate viris luctam habitu corporis testantibus cingebatur. Talibus cæremoniis præmissis absolutisque, tum prius velut mortuus agebatur, effigies autem in eum locum ferebatur, ubi dignitatibus se suis abdicare magistratus solent: deinde ipsi in imperio successurus, suggestu (cui Rostra navium in orbem ibi disposita, in memoriam victoriarum navalium, nomen de Jeruni) oratione funebri defuncti memoriam celebrabat. Cum perorâisset, ibatur in campum Martium extra mœnia, ubi huic mortuo comburendo rogos erat ex lignis aromaticis extractus, quem, Romanis equitibus Pyrrhica saltatione circumcurstantibus, novus Imperator accendebat, unde & subitò Aquila evolabat, quæ recentis hujus Dei animam in coelos portare credebatur, Consecratione siquæ Apotheosi in hunc modum absolutâ, ad ludos & epulas se convertebat: dies autem ille quotannis tollennibus sacris, conyiviisque celebrandis festis accensebatur.

CAPUT VI.

De Græcorum Indis in Deorum honorem institutis.

Ludi & certamina, quibus olim exercebatur Adoleſcentia, non ad formandos solum ad bellum homines, & publicam lætitiâ celebrandam, sed ad colendos etiam Deos quorum sacra per eos dies agebantur, erant instituta. Propterea mos obtinuerat exercitationes ejusmodi sacrificiis aperiire & claudere. Imò in ipsis templis minores quidam ludi in usu erant, uti testatur Homerus, de iis loquens, qui in Minervæ sano aleam exercebant.

Palamedes, Latrunculorum ludum in obsidione Trojana dicitur invenisse, & milites docuisse, tum ut honestè exerci-

exercitationi indulgentes, otium malorum omnium fontem exciterent, tum ut hæc ludicrâ concertatione ad manus serid cum hostibus conferendas informarentur: sic lusus iste in ordinariarum victorum illustrium recreationem transit abiturque in cæremoniâ in Deorum templis usitatissimam, alearum usu ad licas tantum & calones relegato.

Inter ludos & spectacula præter symphoniam & organa musica, Decurſiones in Radio primum sibi precipuumque locum vendicabant saltus secundum, proximum Discus, sive globus ex lapide vel metallo sphericus magni ponderis, quem qui longius altiusve emisisset, palmam reportabat Quartum Ludorum genus erat Lucta cum bini pro obtinenda laurea certaturi, nudis & inunctis oleo corporibus, alter alterum humi prosternere nitebatur. Quintum erat pugna, ubi Athletæ Pugiles dicti, ora ex bovino corio, quæ *Cestum* appellabant, vibrantes pugnis inter se contendebant.

Ludi isti, quod concertantes nudi essent communi appellatione Gymnici appellabantur: locus, ubi exercebantur, Palestra, qui autem præerat Gymnastæ vocabantur. Qui quinque illa certaminum genera subiisset, Græcè *Pentakstus*, qui in aliquo vicisset, *Olympionices* dicebatur, qui in omnibus *Pancratiastes*: quamvis non desint, qui hoc nomen aliter accipiunt.

In quatuor publicis Ordinum omnium conventibus & Ludorum spectaculis, quæ tantâ solemnitate statim temporibus olim in Græcia celebrabantur, supra dicta ludiorum certaminum genera per annos plurimos usurpata sunt.

Omnium tamen ludorum præcipui celeberrimique fuerunt Olympici ab Hercule juxta urbem Olympiam Elisidis provinciæ, in honorem Jovis Olympii instituti, in quibus victores oleæ ramo coronabantur, quinto quoque anno celebrati.

Pythii deinde in honorem Apollinis, quod Pythoneum Serpentem sagittis confecisset, consecrati succedere: ubi laurus præmium erat victoriæ.

Isthœni ab Isthmo Corinthi, ubi in Neptani honorem à

Theſeo primùm tuere celebrati, noinen ducunt. Victores ex pinu coronam referebant.

Alii in Nemæa ſilva, unde & nomen traxerunt in memoriam Herculis celebrantur, à quo ibidem inſeſſimus Leo fuerat interemptus. Alii his ludis occasionem dedisse volunt Archemorum Lycurgi Regis filium. Historiam paucis complectar. Cum Argi ad bellum Thebanum cum Adraſto Rege proficicerentur, in Nemæam ſilvam delati tanta aquarum penuriâ laborare ceperunt, ut Nutrix fontem ſilentibus quaſiſſima Archemorum puerum ſuper Apio herba depoſuerit, qui à Serpente in eâ vulneratus periiit. Adraſtus & reliqui belli Duces, ut Lycurgum patrem ſolarentur, in pueri memoriam Nemæos ludos ſingulis quinquennariis repetendos inſtituerunt, volentes, ut certaminis Arbitri habitu lugubri intereſſent, & victores Apio coronarentur.

Tandem poſt multos annos, præter quinque nominata certaminum genera, quæ Pancracium Græcè, Latine Quinquertium dicebantur, inventa eſt Equeſtris & Curulis Decurſio ad metam in Hippodromo, qui ab aliquot ſtadium longitudine Stadium, circus, & ab Ovali figura circus unde *Circenſes* ludi vocabantur.

Circus, in quo ludj peragebantur, hinc Alpheo flumine, illinc conûnua gladiatorum in modum ſepis in cuspide extantium ferie claudabatur, Repagula ſive *Carceres*, ubi curſores cum equis & curribus ſignum ad certamen expectabant, lineâ plerumque dividebatur, vel ducto ſine prætegebatur. Dato ſigno, in Palaſtram toto impetu eſſuſi, Metam verſus properabant, quæ in Obeliſci, vel columnæ figuram prominebat, debebatque non tantùm atingi, ſed etiam ſepties circui, ut præmium referretur. Si bigæ vel currus ad Metam, aliòſive currus alliderentur, ingenti impetu dilacerabantur.

Qui equis decurrebant, præter illum cui inſidebant, alium sæpè manu ducebant, tantæque corporis agilitate & induſtriâ valebant, ut ex altero inſilirent in alteri, quam ob cauſam *Deſultores* ſive *Deſultorii* vocabantur; eodem

eodem nomine ad Romanos derivato in eos homines, qui animo erant in quamlibet partem volubili.

Viri eligebantur ſcientiâ clariffimi (Hellenodicos dicebant) qui ejuſmodi concertationibus tum poeſtate præficiantur; eorum partes erant præmium adjudicare victoribus, & controverſias naſci ſolitas ſua auctoritate dirimere. Victores à popularibus in civitates ſuas per ſtratas murorum ruinas magnâ pompâ excipiebantur.

Inter ſortiffimos temporum illorum Athletas primò nominis tuere Milo Coronatiæ, & Polydamas, ut de Arrichione nihil dicam à Philoſtrato inter Heroum tabulas relato, qui ſolo proſtratus, etiam cum animam ageret, adverſarium conſecit, & moriendo lauream reportavit.

Milo Taurum biennem humeris per totum ſtadii ſpatium portatum pugno occidit, totumque eo die voravit. Malum granatum tantâ firmitate, ſine læſione fructus tenebat, nemo poſſet eripere: lubrico faxo junctis pedibus inſiſtentem nullâ vi quiſquam loco movere poterat. Cum autem nimia nervorum fiducia arborem in parte media hiancem deducere voluiſſet, brachiis hinc inde conſtrictis, & deficienter conatu retentus, lupis in prædam ceſſit.

Polydamas adhuc adoleſcens Leonem in Olympo monte inetmis aggreſſus ſuperavit. Taurum ingentem apprehenſis extremis pedibus retroſiſtebat: currum agitando ſeſe opponendo alterâ manu prehenſum ex curſu retrahebat. De Valente Cæſaris Auguſti Centurione propè eadem narrat Plinius in ſuis Hiſtoriis.

Addam loco Periodi Græcos in his Ludis ac exercitationibus ita ad militiæ robur, agilitatem, & induſtriâ inſtructos fuiſſe, ut exiguâ militum manu ingentes aliquando exercitus proſigarent, quos in Græciam Perſia inmittebat.

CAPUT VII.

De Spectaculis Romanorum.

PRÆter alias Nationes, quæ influendis spectaculis Græcos imitatz sunt, Romani primo loco numerantur, qui propterea varias Cæcos exerebant, quorum celeberrimus fuit, quem tria stadia longitudine complectentem Tarquinius Priscus exstruxit.

Hunc Julius Cæsar sumptuosis ædificiis exornatum pulcherrimis aquarum ductibus, quos Euripos nominabant, per gyrum cinxit. Tantæ autem erat amplitudinis, ut quantumvis numerum spectantium commodè caperet in sedilibus sentim elevatis, sub triplici porticum ordine, uno post alium in collis modum ita assurgente, ut qui antè sedebant, retrò sedentibus non officerent. Primæ porticum Magistratus, alteram Equites, tertiam vulgus occupabat; non promiscuè, sed per Curias suas distributum.

Locus palæstræ uti proximus, ita & ad spectandum commodissimus erat Orchestra, cujus frontem *Podium* locus cæteris eminentior occupabat, ubi Imperator suo in throno conspicuus videbatur: ad Orchestram soli cum Tribunis plebis & Vestalibus, Senatores admitebantur: præ reliquis tamen, qui ludos instituerat, in eoque sumptus suffecerat, & dicebatur *Editor*, *Munerarius*, *Agonotheta*, sive *Brabeuta*. Præmium victoribus constitutum *Bracivium* vocabatur.

Sub Imperii nascentis initia soli Reges erant Agonothetæ: Prætores deinde ad hanc admissi dignitatem, tandemque firmato Imperio, non Imperatores modò, sed & Consules etiam, aliique Magistratus provinciam ineuntes, populi benevolentiam similibus spectaculis venebantur.

Tantâ ad hos ludos aviditate populus Romanus ferebatur, ut quandoque triduum integrum, somni cibique propè modum oblitus, illic gesserint; quamquam & qui ludos procurabant, instructis etiam in commune epulis populûm quandoque recrearent. Ludos

Ludorum apud Romanos major semper fuit magnificentiâ, quam apud Græcos, licet hi ad suos Olympicos ex omni hominum genere, ac ordine frequentissimi convenirent, neque unquam tanta fuit in Agone gloriôsè decertantium, spectantiumque multitudo, neque tantus ornatus ac splendor in Græciâ, quantus Romæ spectabatur, maximè propter pompam exquisitissimam, quâ ludos اسپicabantur.

Præquam enim ad ludos veniretur, per stadium longo ordine portabantur Deorum virorumque illustrium statuarum præter relata ab hostibus spolia, pretiosissimi reipublicæ thesauri visebantur. Succedebant ritu supplicantium in pulcherrimos ordines distributi Sacerdotes, Augures, & Pontifices, qui Deo, vel alii pro festorum differentia, sacrificia offerebant.

Seculares Lani post centesimum annum recurrentes magno celebrabantur apparatu; Præcone per totam Italiam ad ludos invitante, quos nec vidissent unquam, nec amplius essent visuri.

Temporum successu plurima ad pompam & splendorem spectaculorum à Romanis adjuncta sunt. Nam præter Gymnica certamina, & decurliones Equestres & Curules, inventa est ludicia Gladiatorum pugna, cum Nauticis, seu ratisbus fluitantibus, & venationibus omnium generis animalium institutis. Ad hæc exhibenda magnæ molis Amphitheatra crexerunt, quorum figura Ovali haud absimilis, in varios graduum ordines distinguebatur, ubi sedebant spectatores.

Spectacula in medio Amphitheatri habebantur, quem locum *Arenam* vocabant, ab arena qua pavimentum tegebatur, ut effusus sanguis facilius ab aspectu moveretur.

In Amphitheatrorum cavernis belluæ ad certamen, vel aquæ ad pugnam navalem, educendæ servabantur, & scalis, per quas ad porticus ascendebatur, quorum exitus *Vomicoria* dicebantur, quòd confluentis multitudinis sese illac ludis absolutis glomeratim effunderet. Qui locum ad spectandum non habebant, quia in variis angulis stare cogebantur, *Excubiæ* dicebantur. Vespæ

Vespasianus Imperator lapideum Amphitheatrum edificari iusserat, à Tito ejus filio postea absolutum, tantæ amplitudinis, ut centena millia sedentium, stantium, verò viginti millia caperet.

Inter spectacula in Amphitheatris exhiberi solita primum erat Gladiatorum, qui legibus iniquissimis, & ab omni humanitate alienis coacti, vel propria libidine acti, insipienti Dæmone, more Duellantium nostri temporis, mutuis sese invicem vulneribus ad oblectandum populum conficiebant. Hæc immoissima lanæna inde mortuorum funeribus primum usitata successu temporis in consuetudine abiit, adeo ut quò quisque potentior erat, qui spectaculum præbebat, secundum occasionem varietatem, centeni & amplius in arenam descenderent, eoque tandem crudelitatis ventum est, ut ex Imperatoribus Romanis alii mille, alii ad decem millia gladiatorum ad hanc carnificianam, quæ plures aliquando dies tenebant, producerent.

Erant ejusmodi ut plurimum nanciþia, & mediastini, qui primum Lanista, id est, artis gladiatoris magistris instituenti tradebantur. *Batuælia* erant locus ubi sese exercebant ense obtuso sive *Rude* quam actionem experimentes dicebant *Rudibus batuere*.

Porro non unum erat gladiatorum genus: nam alii nudo tantum gladio & scuto decerabant alii erant toto corpore cataphracti: alii *Anabata* dicti velatis oculis manus conferebant: alii *Retiarii*, quòd reti ad antagonistam implicandum uterentur: quo quicumque involveretur, mortem nullâ poterat ratione effugere: alii *Myrmillones*, qui piscem gerebant in galea.

In Gladiatoriam sese etiam *Pumilioenes* seu nani ingerebant, qui quamvis forent ex infima hominum sorte, reperi sunt tamen ex Romanis Equitibus & Senatoribus, imò & ex ipsi Imperatoribus aliqui suæ dignitatis adeo obliti, ut cum infami illa perditissimorum colluvione spectacula proponerent.

Victor antagonistam plerumque occidebat, nisi spectatores complicato pollice vivum servari postularent: uti
contra

contra signum condemnationis erat, cum erectum pollicem ostendebant. Arqui Gladiatores, quique suam in variis certaminibus fortitudinem atque industriad probaverant, in signum oblatæ libertatis *Rude* donabantur.

Eorum merces *Authoramentum* dicebatur, unde qui pecuniam acceperat, & jus jurandum ad digladiandum præliterat *Authoratus*, qui verò promissum exsolverat *Exauthoratus* vocabatur.

Spectaculorum jucundissimum, sive in Circo, sive in *Amphitheatro* erat ferarum venatio. Centum aliquando *Seruthiocameli*, & plures *Leones* in arenam educebantur. Titus Imperator produxit quinque millia ex triginta beluarum generibus, ut *Leonem*, *Elephantorum*, *Urforum*, *Taurorum*, *Aporum*, *Rhinocerorum*, *Panthetarum*, &c. Aliquando feræ inter se præliari permittiebantur, aliàs homines, ad fustem illam concertandi artem instituti, cum belluis committebantur, aliàs etiam nudi obiciebantur lacerandis; ut de plurimis Christi Martyribus legimus. Nonnumquam stupendo artificio tota Amphitheatri facies in silvam amoenissimam convertebatur, ubi discurrentes alix aliò bellus gratissimo oculos spectaculo delectabant. Interea ex secretis canalibus, ex omni odorum genere suffitus exhalabatur, qui omnes mirâ suavitate demulcebat. Aliquando etiam per *Varia Pœmata*, sive occultas quasdam machinas, urbes, incendia, conflictus uno momento parebant disparebantque. Nihil de velis dicam lineis, sericisve immensa magnitudinis, quæ in aère ad solis radios refringendo tendebantur. Nihil de schedulis, & piulis, quas Imperatores ad magnificentia ostentationem jaciebant, quas qui felicitate collegisset, in iis signatum legebat præmium, quod erat representatæ schecæ accepturus. Quo in genere Titus tam profusus fuisse memoratur, ut in ludis, quos aliquando Romanis præbuit, octoginta milliones expenderit.

Exhibebantur præterea in Amphitheatro ludi navales, & consilgenium inter se biremiti luduci concursus, quæ super aquas, speciem quandâ maris offerentes, ex occultis

eductas canalibus, velis remisque summâ contentione agitabantur. Nonnumquam immani sumptu, pudendoque luxu, aquarum loco vinum inducebatur, navium ferendarum capax, earumque conflictus. Nec deerant, qui personas agerent Tritonum, Sirenunque suavissimo vocum concentu cantantium, & mirâ corporum agilitate saltantium. Veros aliquot Cetos, aliaque id genus marina monstra ad spectaculum producebâ.

Alia prorsus erat Theatri, quam Circi ac Amphitheatri facies, si gradus sedentium & subsellia exceperis. Theatrum enim erat locus, Ludionibus, & Mimis, hominum mores ridiculâ gesticulatione imitantibus, Sannionibus, atque Circulatoribus, ad quamvis simulandam personam, & præstigijs, & scurriles nugas idoneis, Musicis item, sed Comœdis maximè, & Tragedijs propriè destinatus.

Scena theatrorum, sive pars illa, quæ à fronte videbatur, tabulis constabat versatilibus, & per oculos cardines reducilibus; ut mutari repente scenæ facies exterior posset, pro mutationum varietate, quam res, quæ agebatur, postulabat. Scena comica privatis adibus haud erat abfimilis: Satyrica verò mirâ hinc montium & vallium, inde fontium, specuum, flaviorumque amœnitate spectantium oculos oblectabat.

Narrat Plinius, quam operis magnificentiâ Scaurus theatrum excitârit, cujus luxum & splendorem cum adæquare Curio non posset, exquisitissimi artificii opere superavit. Theatra duo molius est, ex cardinibus suspensa, quæ cum universa spectantium multitudine, cujus erant capacia, in Amphitheatri formam versabantur. Pompeius uti rerum gestarum gloriâ & magnitudine, ita & splendore Theatri nulli majorum concessit, quod Veneri consecratum, in templo in super eadem dedicato, exornavit.

Sed in ludis istis in Deorum honorem potissimum institutis nihil honestum, nihil pudicum agebatur. Neque enim solum res à se fortiter gestas, sed Helluationes & propudiosa quæque flagitia, & quidquid amentes libidine in tenebris patrayerant, in publicam theatri lucem producere

ducere non erubescabant: quidquid autem in circo vel Amphitheatro repræsentabatur, mera erant immanissimæ crudelitatis exempla, quæ spectantium animos ad omnem inhumanitatem efferarent. Hoc sp' endore Strygius veterator homines fascinabat, ex cæcatisque eorum oculis ne Religionis lux turpitudinem aliquando agnoscerent, apertum renebat vitiorum omnium Gymnasium, & pudentia Deorum, quos colebant, flagitia, velut illustria facinora, & festivos lepores imitanda proponebat.

Ceterum, postquam rerum tam detestandarum Historiam pereximus, quas veri Dei ignorantia, aliaque scelerata in orbem induxerant, eam meliori clausula coronare non possemus, quam *Jesu Christo*, Domino nostro honorem & gloriam tribuendo, Crucem illam triumphatricem adorando, cujus unius virtus monstra illa omnia impietatis gloriosissimè contexit; & cum debita gratiarum actione infinitam ejus bonitatem celebrando, quæ ex abyssis tam execrabilium errorum mundum liberavit, ut initio hujus operis præfati sumus. Dignum enim & justum est, ut qui Historiæ Principium fuit, idem sit & Finis.

INDEX RERUM.

A.		<i>Actæon, ejusque Metamorphosis.</i>	13
<i>Abyla, Mons.</i>	39	<i>Admetus; Rex Theſſalia.</i>	11, 23
<i>Abythus, Medæ frater.</i>	51	<i>Adonis, à Mafſi occiſus.</i>	8, 16
<i>Acra Laurentia.</i>	101	<i>Adrastus, Argorum Rex.</i>	55
<i>Aceſtes, Sicilia Regulus.</i>	83	<i>Adytum; locus tempſi ſecreſſimus ſacraſſimusque.</i>	9, 97
<i>Achelus, Theriæ frater.</i>	40	<i>Æacus, Judex infern.</i>	27
<i>Acheron, fluvius infernalis.</i>	25	<i>Æcaſtor, Adævol juramentum.</i>	47
<i>Achilles, Pelæi filius.</i>	67	<i>Ægyptus.</i>	47
<i>Acrilius, Rex Argor.</i>	33		